

Nemes Nagy Ágnes két korai – a *Kettős világban* (1946) és a *Szárazvillám* (1957) című – kötetének recepciótörténeti áttekintésével annak nyomán követésére vállalkozom, hogy e két kötet befogadása során milyen értelmezői

34 Kolozsi Blanka

A ZÁRTSÁG

METAFORÁI

Nemes Nagy Ágnes korai

köteteinek recepciótörténeti

áttekintése

stratégiák figyelhetőek meg, s hogyan jut érvényre az adott kritikusnak vagy irodalomtörténésznek az irodalomhoz való viszonyulási módja és az ehhez kötődő implicit vagy explicit előfeltevései. Vizsgálódásom azért éppen e két kötet recepciójának végigkövetésére irányul, mivel egyfelől szemléletileg és poétika-

ilag egységesebbnek tekinthetők a Nemes Nagy-líra későbbi alakulásának fénytörésében, másfelől pedig a költői indulás szorosan kötődik az *Újhold* működéséhez, s így jól megfigyelhető az, hogy a két kötet megjelenése között eltelt bő tíz évben – amely kihagyásnak a belpolitikai helyzet volt az elsőleges oka¹ – hogyan változott e költészet megítélése, milyen érték- és szempontrendszerek alakították annak befogadását. A kortárs recepció elemzését követően megvizsgálom, hogy a későbbi irodalomtörténeti szövegek és monográfiák hogyan közelítik meg, illetve hol helyezik el e két kötetet Nemes Nagy Ágnes életművén belül, majd röviden kitérek arra is, hogy a költő korai költészetét jelenleg milyen érdeklődés övezi.

Nemes Nagy első verseskötete az *Újhold* kiadásában jelent meg 1946 decemberében, s a következő évben több folyóirat is közölt kritikát a kötetéről, általában pozitív megítéléssel, sok esetben ugyanakkor ki is jelölve a lírai életmű kívánt alakulási irányát. A kötet kortárs megítélésében kiemelt szereppel bír a költő biográfiai személye, a legtöbb írásban reflexió tárgyává válik Nemes Nagy Ágnes nőisége és az *Újhold* köréhez való tartozása, mint-hogy ez utóbbi a korszak hivatalos irodalompolitikája által propagált költői programtól való eltérését is jelentette. Jellemző a különböző kettősségek (nőies–férfias, értelmi–érzelmi, intellektuális–ösztönös, szubjektív–objektív, tartalom–forma, elvont–reális) mentén szerveződő értelmezési mód, s ez a későbbiekben is meghatározó marad az életmű recepciója során.² Ezen kettősségek megítélése azonban, minthogy nem független többek között a kritikusoknak a Nemes Nagyhoz és az *Újhold* irodalomszemléletéhez való viszonyától sem, nem egységes: a kritikák egy része ezekben az ellentétekben a vers intenzitásának felerősödését regisztrálja vagy éppen méltatja,³ míg

több kritika e kettősségek meglétét a költő biográfiai személyének bizonytalanságaként értelmezi, s ez alapján kéri számon a verseken a költői állásfoglalás hiányát.⁴ Kevés kivétellel közös ezekben az írásokban, hogy szerzőik a kötet verseit a költő saját gondolatainak tükréként, lelki vívódásának dokumentumaiként olvassák, s ebből adódóan költészetének további alakulására vonatkozó javaslatokat is a költő magánszemélye számára fogalmazták meg.

35

Csorba Győző, miután recenziója legelején regisztrálja, hogy a művek esztétikai megítélése nem függ a szerző nemétől, elemzését éppen a férfi és a női pólus, s a kulturálisan ezekhez rögzített további képzettársítások egymáshoz való viszonyára alapozza.⁵ Értelmezésében Nemes Nagy lírájának sajátosságát e két – a költőben (is) meglévő – pólus egymással szembenálló feszültsége adja, amelyben a nőiség hol „bilincseket”, hol „természetes korlátokat” jelent. Somlyó György elemzésében hasonlóképpen kapcsolódik a női–férfi párhoz az „érzelem” és az „értelem” kategóriája, a verseket azonban az egzisztencializmus belátásai felől olvassa – a fogalmat nem pejoratív értelemben használva –, s az értelem túlsúlyát, illetve annak „egyre szédültebb iramban” való hevülését az érzelmeknek helyet adó kiegyensúlyozott világ megszűnéséhez köti, szemléletében tehát a költőnő „férfiasabb, erőteljesebb, ellenállóbb anyaggal” bajlódik nemzedéktársainál.⁶ Vidor Miklós „férfias fanyarságról” ír,⁷ Sőtér István pedig a *Négy nemzedék* című antológia íróportréjában a kortársak közmegegyezésének tekinti a Nemes Nagyról kialakított „férfias” kép meglétét, s ehhez kapcsolja továbbá a „kemény”, illetve „erős” jelzőket.⁸ A nemi pólusok mentén felállított kettősségek megalapozatlanságuk és reflektálatlanságuk révén nem csupán kétes hitellel bírnak, de igazán termékeny elemzési szempontokká sem tudnak válni a versolvasás során, így említésük nem jelent többet bizonyos kulturálisan rögzített sztereotípiák újramondásánál, amely Nemes Nagy teljes életművével kapcsolatban a 2010-es években – ugyancsak improduktív módon – meg is ismétlődik.⁹

Új Forrás 2021/7 – Kolozsi Blanka : A zártság metaforái
Nemes Nagy Ágnes korai kötetének recepciótörténeti áttekintése

A fenti kettősségek nemi indexek nélkül is megjelennek az egyes kritikákban, az „értelem” és az „érzelem” pólusai közti feszültség regisztrálásával a kötetet többen is az „intellektuális líra” hagyományához kötik.¹⁰ A feszültségek hangsúlyozásával azonban több kritikus el is távolítja ettől a költészeti hagyománytól, amennyiben az egymással szembenálló ellentétpárok „küzdelmében” Nemes Nagy világnézeti és létszemléleti bizonytalanságát látják. A hasonlatok túlkapasáira figyelmeztetve Csorba nagyobb belső fegyelemre inti a költőt,¹¹ Varga Imre jelzi, hogy a „polgári költők” átlagának színvonalát elkerülendő Nemes Nagynak „biztosan meg kell vetnie a lábát valahol”,¹² s ugyancsak ennek szükségességére szólít fel Vargha Kálmán, Keszi

Imre és Kolozsvári Grandpierre Emil a legújabb magyar líra jellemzése kapcsán.¹³ Ez utóbbi írások már egyértelműen a hivatalos irodalompolitika által lefektetett eszményt – közérthető nyelvezet, a valóság objektív ábrázolása, határozott állásfoglalás¹⁴ – kéri számon az induló szerzők költői teljesítményén. Ehhez kapcsolódik továbbá a költői magatartásra adott reflexió is az egyes kritikákban, noha a fogalom tisztázatlansága kapcsán nehezen körvonalazható, hogy az a költőnek az adott társadalomban elfoglalt szerepét jelöli-e, vagy valamilyen, a versek alapján rekonstruálható társadalmi gesztust. Az egyes írások szerzői elsősorban a költői világlátásból, a tartalom és a forma viszonyából, valamint a szubjektivitás és az elvontság szintjéből következtetnek egyfajta etikai magatartásra.

Az *Újhold* folyóirat köréhez tartozó Vidor Miklós és Vas István a költő „fejlett valóságérzékéről”, tiszta érzékeléséről és tárgyi szemléletéről számol be, hangsúlyozva a Nemes Nagy-lírában meghatározó pontosságigényt. Ez a fajta értelmezői eljárás azonban ritkának tekinthető, túlnyomó többségben azok a kritikák vannak, amelyek ezen szempontok alapján negatívan ítélik meg a költő verseit. A kétféle befogadási mód között átmenetet jelent Varga Imre recenziója, amelyben a kritikus bizonyos versek fogalmi megragadhatatlansága kapcsán felveti a „halandzsa”-költészet vádját, majd el is tolja annak lehetőségét, minthogy Nemes Nagy Ágnes „becsületes író, ennek gyanújától is messzeáll”.¹⁵ Noha előremutatónak tartja a költői programadás meglétét, azt is jelzi egyúttal, hogy hiányzik még e költészetből annak belátása, hogy a két világ közül választania kell, mégpedig a földi világ terheit kell viselnie.¹⁶ Valamivel élesebb bírálatot fogalmaz meg Orosz László, aki a költői igazságkeresést a valóságtól való menekülésként értelmezi, s úgy látja, hogy a formai megalkotottság szépsége az „egyéni” és „őszinte” tartalom rovására ment, a költő, csupán az irodalom közegébe ágyazva a verseket, eltávolította azokat a valóságtól.¹⁷ Ennél súlyosabb vádat jelent az, hogy Nemes Nagy kettős világa nem a valós és a költői világ tükrözését jelenti, hanem a költői és egy még annál is elvontabbnak tekinthető képi világ kettősét.¹⁸

A valóságtól való menekülés – Kolozsvári Grandpierre Emil kifejezésével élve: tárgyi emigráció¹⁹ – a hivatalos kánon szempontrendszerét közvetítő későbbi recepcióban meghatározó vádpontként jelenik meg. Ebben a menekülő költői magatartásban ragadható meg ugyanis a „polgári elefántcsont-költészetre” jellemző elzárkózó magatartás, vagyis a közösségért való felelősségvállalás és a határozott állásfoglalás hiánya. Az írások mögött meghúzódó irodalomtörténeti narratívában – amelyben a nyugatos örökség meghaladandó költészeti hagyományként, míg a valóság megragadását célzó költői program progresszív irányként jelenik meg – némiképp groteszk módon a háború tapasztalata mintegy ajándékot jelent az újholdas költők számára, lehetővé téve az elvont magánytól és a távlatlanságtól való elhatárolódást,

a menekülő magatartásból való kilépést.²⁰ Keszi Imrének az ugyanebben az évben megjelenő, s ugyancsak a legújabb magyar lírát rendszerező tanulmánya minden előíró vonása ellenére sem ennyire elutasító az újholdasok költészetével szemben. Megvizsgálva a korszak általa felvázolt kétféle költészeti modelljét, kijelöli a szükséges fejlődési irányokat: a népi 37 íróknak a forma megalkotásának terén kell fejlődniük, míg a nyugatos eszköztár „egyszerűbbé” tételén dolgozó újholdas szerzőknek a „valóság” való közelebb kerülésben.²¹

Már a kortárs recepcióban is visszatérő motívumot jelent a hivatkozás Nemes Nagy Ágnes *Elégia egy fogolyról* című versére, amelynek epikus jellege mintegy ígéretként tűnik fel a korszak értelmezői számára a realitáshoz való visszatérés szempontjából, s amelynek számtalanszor idézett két verssora – „*ne mondd soha a mondhatatlant, // mondd a nehezen mondhatót*” – ugyancsak mintegy a „kifejezhetlentől” (következésképpen érthetlentől) való tudatos elszakadást jelentené.²² Érdeemes továbbá azt is jelezni, hogy az egymástól nagy mértékben különböző arculatú folyóiratok egyaránt közöltek kritikát a kötetről: az *Újhold*, a *Magyarok*, a *Csillag*, a *Válasz*, a *Vigilia*, a *Sorsunk*, a *Puszták Népe* és az *Alkotás* hasábjain is jelent meg recenzió. A fentiek alapján az is elmondható, hogy ezek legnagyobb része vagy pozitívan bírálta el a kötet verseit, vagy a formai megalkotottság igényességének hangsúlyozása mellett kilátásba helyezte, hogy milyen irányba kell fejlődnie a költőnek és költészetének ahhoz, hogy a progresszívnek tekinthető költői magatartást és alkotásmódot képviselje. Az 1948 után írt, a pályakezdők költői indulását rendszerező tanulmányokban ugyanakkor már megfigyelhető a hivatalos irodalompolitika uralkodóvá válása, amelynek intézményes kiépülése egyfelől több folyóirat és írói csoportosulás működését lehetetlenítette el, másfelől az egyes művek megítélését is látványosan szigorította, s Kolozsvári tanulmányában már egyértelműen érzékelhető, hogy az irodalmi nyilvánosságban való jelenlét lehetősége attól függ, hogy az egyes szerzők mennyire felelnek meg az eléjük állított elvárásoknak. Nemes Nagy Ágnestől utoljára a *Csillag* egy 1949-es lapszáma közölt verset, s egy 1955-ös *Vigiliában*, illetve egy 1956-os *Magyar Nemzet*ben való megjelenést követően 1957-ben adták ki második verseskötetét az 1955-ben alapított Magvető Kiadó gondozásában.

A már jellemzett értelmezői sémák a *Századvillám* elemzése és értékelése kapcsán is megjelennek, a recepció visszatérő elemei egyfelől a különböző dichotómiák mentén történő olvasás, másfelől az egyes verseknek a költő saját belső vívódásairól árulkodó vallomásként való megközelítése. Számottevő az a tényező is, hogy noha több írás is jelzi a Nemes Nagy-líra aktuális irányának (potenciális) „veszélyeit”, az 1949-es Kolozsvári-tanulmányban

megjelenő vészjósló hangvétel már egyik kritikára sem jellemző. Az első elemzést az akkor induló *Kortárs* folyóirat 1957. februári számába Kardos László írta, aki a két kötet megjelenése között eltelt több mint tíz évet elsősorban a költő minőségeszményével, alkotásmódjával és szigorú 38 kötetyszerkesztési elveivel hozza összefüggésbe, az irodalmi nyilvánosságban való jelen nem létet nem kapcsolja össze – legalábbis nem explicit módon – az elmúlt időszak kultúrpolitikájával. A korábbi kötetre visszautalva hangsúlyozza Nemes Nagy tehetségét, s a második kötetet az első szerves folytatásaként, „meggyőzőbb” megvalósításaként értékeli. A hivatalos irodalompolitika szemléletét közvetítő értelmezési módtól eltérően nála a *Nyugat* hagyományának folytatása nem rendelkezik magától értetődően negatív konnotációval, meghatározásában inkább egyfajta irodalomtörténeti elhelyezésről van szó, amely mentes az értéktulajdonító mozzanatoktól. Beszédesnek tekinthető az a gesztus, amellyel eltávolítja az epigonizmus gyanújától Nemes Nagy költészetét, jelezve, hogy a költő a nyugatos örökség egyéni folytatója. Mindez azért bír kiemelt jelentőséggel, mert a hivatalos irodalompolitika egyik fő vádjá a nyugatos hagyományra építő költőkkel szemben az, hogy a vonatkozó társadalmi-történelmi kontextus hiányában ez a fajta költői magatartás csupán egy üres póz felvételét, a „Nyugat-nemzedék formakultuszának klisétarából”²³ való képkölcsönzést, következképpen epigonizmust jelent. Az értékszegességet azonban ezt követően kioltja a pszichologizáló olvasásmód, Kardos kritikája a költő „szorongó idegzete” és „zilált lelke” miatti aggodalom kifejezésével zárul.²⁴ Az introverzió elmarasztalása és az aktuális társadalmi valóság felé irányuló bizalom pozitív hatása melletti érvelés sajátos belső feszültséget eredményez Kardos írásában, minthogy a szerző korábban mintegy látens vitát folytatott a hivatalos irodalompolitika beszédmódjával és elvárásaival szemben. Noha eltávolodik a nyugatos hagyomány folytatásának bevett értelmezői narratívájától, és azoknak az elvárásoknak az ellenében foglal állást, amelyek „a verstől állandó üdvözült mosolyt, lelkendező pátoszt”²⁵ követelnek, a végső értékelést mégis olyan szempontok alapján fogalmazza meg, amelyek leginkább a hivatalos kánon szempontrendszerét tükröző retorikákban jelennek meg.

Hasonló ambivalencia jellemzi Sík Csaba kritikáját, amelyben ráadásul a szerző expliciten is hivatkozik Kardos írására. Nemes Nagy költészetével kapcsolatban olyasfajta narratíva rajzolódik ki a szerző értelmezésében, amely szerint a költőt és pályatársait alapvetően meghatározó háborús tapasztalat olyan mély nyomot hagyott a nemzedékben, hogy „az emlék élő valóságként, kitörölhetetlenül bevésődött az idegrendszerükbe. A születő demokrácia viharos esztendeiben bennük megállt az idő, szemük élesebben látta a pusztulást, a hullást, mint az építést.”²⁶ Nemes Nagy líráját a háborús élmény felől közelíti meg, jelezve, hogy verseiben sohasem annak konkrétumai

jelennek meg, ahogyan a költő nem is a valóság ábrázolására törekszik, hanem annak a költői szubjektumra gyakorolt hatását kívánja megmutatni. Átveszi Kardostól a tartalom és a forma sajátos ellentétére vonatkozó állítást (amely Kardosnál egy „magasabb szinten” egységet jelent), s mindezt a ráció/logika és a „szenvedély sugallta látomás” feszültségében meg- 39
ragadható másik ellentétpárhoz kapcsolja. Értelmezésében a ráció az irodalmi megformáltság igényességében és csiszoltságában rejlik, a szenvedélyes tartalmat pedig a „lélek dúltságairól, megpróbáltatásairól és gyötrelmeiről” való beszéd jelenti. Uralkodó érzelmeként a félelmet nevezi meg, s ezzel a Nemes Nagy-líráz az egzisztencializmus irányzatához köti, s társítja hozzá a „magány” költői magatartását is.

Ezzel az értelmezéssel voltaképpen utólagosan indokolja meg a kritika elején még viszonylag tárgyilagosan felvázolt, az *Újhold*-nemzedék szerzőihez kötött irodalom- és világszemlélet jogosulatlanságát. A háború tapasztalatának élő emlékként való jelenléte egy olyasfajta inadekvát pozícióra enged ilyen értelemben következtetni, amelyben a költő az adott társadalmi valóságtól elzárkózva nem vesz tudomást a történelmi helyzet megváltozásáról, nem látja az épülő demokrácia adta új életkörülményeket és lehetőségeket, s így az „új világban még helyét meg nem lelő költő bizonytalansága fejeződik ki e szolipszista hitben”.²⁷ Ebből következik a kötet értékelésének konklúziója is: noha Nemes Nagy költészetét tekintve fontos értékként jelenik meg a költő „őszintesége”, ahhoz, hogy számottevő jelentőségre tegyen szert a magyar irodalomban, szükséges világszemléletében megújulnia, s a maga elzárkózásából kilépve utat kell találnia az emberekhez. Az őszinteség kategóriájának beemelése²⁸ amellet, hogy maga a kifejezés az irodalmi szövegek értelmezését illetően kevésbé bizonyul használhatónak, láthatóvá teszi e művek befogadásával kapcsolatban azt a jellemző előfeltevést is, amely az egyes verseket a költő személyes vallomásaiként olvassa. A versekben megjelenő lírai én zártsága mintegy transzparens módon közvetít a biográfiai személynek a társadalomban betöltött szerepéről és költői magatartásáról, s ilyen módon a kritikus maga is javaslatot tehet a költő szemléletének megújítására, jelezve ugyanakkor, hogy mindez az adott közösség felelőssége is.²⁹

A Bölöni György szerkesztette *Élet és Irodalomban* publikáló Hajdú Ferenc kizárólag aszerint olvassa a *Szárzavillám* verseit és műfordításait, hogy azokból milyen következtetéseket lehet levonni a költő biográfiai személyére vonatkozóan. Kritikáját, amely egyértelműen a hivatalos kánon ideológiai szempontrendszerét kéri számon a köteten, abból a némiképp komikus beszédhelyzetből indítja, miszerint a kötet megjelenése óta eltelt egy év alatt minden hónapban beleolvasott a versekbe, de aggodalmi és bizonyos belső

vívódások nem tették lehetővé, hogy véleményét a szélesebb nyilvánosság elé tárja. A Nemes Nagy-kötetek korai befogadásában visszatérő hangvétel, az aggodalom, ahhoz a baljós előérzethez köthető, amelyet a költő elzárkózó magányából adódó potenciális veszélyek indokolnak.³⁰ Jelzi 40 ugyanakkor Hajdú, hogy a költő elzárkózása nem arisztokratikus távolságtartásból ered, hanem az elmúlástól és „szavának, létének hiábavalóságától” való félelem indokolja, halálfélelme azonban ugyancsak meghaladandónak minősül annak érdekében, hogy a társadalom felé nyitva, egy közösség részeként tegye maradandóvá önmagát. A költő szemléletének megújulása Hajdú értelmezésében azért nélkülözhetetlen, mert Nemes Nagy a korszak történelmi-társadalmi helyzetét hamisítja meg azzal, hogy egy épülő társadalomban a „bomlás” és a „rothadás” baudelaire-i képeit ábrázolja. A francia költő esetében az ilyen jellegű képalkotásnak a maga korában még volt relevanciája, Nemes Nagy esetében azonban az „újjászülető világ” már ettől eltérő költői programot tesz szükségessé, az ettől való eltérés ugyanis az adott társadalmi berendezkedéssel szembeni bizalmatlanság gyanúját is felkelti. Hajdú számára azonban bizakodásra ad okot a költő leíró-költészete (*Város, télen*) és elbeszélő költeménye (*Mihályfalvi kaland*), amelyek a múlt elemeinek inadekvát rögzítési kísérletével szemben a valóságábrázolás epikus erejével bírnak.

Ettől a befogadási sémától jelentősen eltér Rónay György megközelítésmódja.³¹ Kritikája annyiban rokonítható a korábbi olvasatokkal, hogy nála is egyfajta „beleérzéses” olvasásmód jelenik meg, a kötet verseinek befogadása során támadt benyomásaiból építi fel elemzését, mintegy belehelyezkedve az egyes versek lírai énje által felkínált pozícióba. Írásának további feltűnő jegye a kötet címe által is implikált fizikai terminológia meghatározó jelenléte, illetve annak a „líránkban ritka magasfeszültséggel” bíró kötet egészére való metaforikus rávetítése, amelyet a későbbiekben egy zenei terminológia is kiegészít. Látszólag tehát mind kritikusai attitűdjével, mind beszédmódjával elkülönül az eddigiek során felvázolt irodalmi, illetve irodalompolitikai diskurzustól, érvelésében mégis megjelennek olyan szempontok, amelyek mentén mintha éppen a hivatalos kánon elvárásaira reflektálna. Fontos például, hogy Somlyó Györgyhez hasonlóan az egzisztencializmus irányzatával való szorosabb kapcsolat Rónay kritikájában sem vádpontként jelenik meg, sőt mintha éppen az növelné e kötet tétjeit, hogy benne hangsúlyosan egyéni létkérdések jelennek meg, s az egyes versekben fellelhető kettősségek közti feszültség ugyancsak fokozza az elemi érintettség intenzitását. Ő is hivatkozik ugyanakkor „látens veszélyekre”, de ezeket nem esztétikai, hanem egzisztenciális szintre helyezi, s mintegy e költészet korai recepciójára jellemző „aggódó” viszonyulás visszhangjaként jelenik meg kritikájában a költő által megteremtett aprólékos és feszült egyensúly

„megbillenésének” lehetősége keltette félelem. A kritika zárlatában Rónay másrészt mintha a korszak irodalompolitikájának a valóságábrázolásra vonatkozó elvárására is felelne: a *Mesterségemhez* című verset e költészet ars poeticájaként olvasva olyasfajta „szintetikus realitást” tulajdonít Nemes Nagy lírájának, amelynek alapmozzanata a költői teremtés által megvalósuló átlényegítés, s ennek révén kapcsolódik az alkotáshoz az erkölcs és a szabadság eszménye. 41

A *Szárzavillám* megjelenése után az első kötethez képest érzékelhetően kevesebb kritikai reflexió érkezett, s azok nagy része egybehangzóan a versek alapján a költőnek tulajdonított elzárkózó magatartást kéri számon Nemes Nagy Ágnesen és költészetén. Az „elkallódás” veszélye ugyanakkor, noha a kritikusok reális félelemként tekintenek rá és egy olyasfajta pozíció elfoglalására készíti őket, amelyből megítélhetővé válik a költő társadalmi szerepvállalása, már nem eredményez a Kolozsvári-tanulmányban regisztrált harcias, fenyegető hangvételt. Hajdú Ferenc jellemzése áll legközelebb a hivatalos kultúrpolitika beszédmódjához, miközben Kardos László és Sík Csaba recenzióinak egyes részeiben már felmerül az igény egyfajta tárgyilagos értelmezői attitűdre, még ha elemzésük végső soron ideológiai alapú értékítélettel is zárul. Rónay György írása, noha nyelvét és kritikusi pozícióját tekintve mintegy elhatárolódik a korszak bevett értelmezői sémáitól, látens módon utal a hivatalos kánonhoz kötött elvárásrendre, s bizonyos tényezők újraértésével („szintetikus realitás”) vagy azoknak pozitív értékelésével (egzisztencializmus) igyekszik a hivatalos irodalompolitika számára is előnyösen pozicionálni Nemes Nagy költészetét. Ha az 1949-es szövegekéhez képest kevéssé szigorú is a későbbi kritika, továbbra is ugyanazok a szempontok teszik lehetővé a végső értékítélet meghatározását.

Jóval változatosabb kép jellemzi a tíz évvel később megjelent harmadik, *Napforduló* című kötet értékelését mind a megközelítési módot meghatározó szempont- és értékrendszer, mind pedig a végső értékítélet tekintetében. Egyszerre van jelen a múltból átörökölt, a hivatalos irodalompolitika beszédmódját és elvárásrendjét tükröző kritikusai viszonyulás, amely a kötet verseit a költő biográfiai személyéhez köthető vallomásokként olvassa, s ennek értelmében a szövegek alapján rekonstruált „költői magatartás” válik bírálat tárgyává,³² és emellett jelenik meg egyfelől a lelkesültség hangján megszólaló, az életmű kiemelt jelentőségét hangsúlyozó értékelői attitűd,³³ másfelől pedig a mai irodalomkritikai gyakorlathoz valamelyest közelebb álló, az életmű átfogó irodalomtörténeti és -elméleti rendszerezésére törekvő, sok esetben szövegközpontú olvasásmód.³⁴ Általános jegye marad azonban a recepciónak különböző kettősségek regisztrálása, és egy olyasfajta értelmezői

eljárás, amely vagy az ezek közti ellentét kibékítésére, vagy éppen feszült-ségtelivé fokozására törekszik. Azokban a kritikákban, amelyek a hivatalos szempontrendszer mentén közelítik meg az újabb kötetet, visszatérő az a nar-
ratíva, hogy a kezdeti, mind tematikájában, mind költői útkeresésében
42 sokféleképpen tekinthető poétikai működés egyetlen irányban folytatódik tovább, amely az „önmagára maradt öntudat analízise”-ként írható le.³⁵ Ilyen módon az életmű elvontsági mértékének növekedéséről számolnak be, ami értelmezésükben abból adódik, hogy a Nemes Nagy-líra – beváltatlanul hagyva a korábbi kötetek nyelvi megformáltságában és a tematizált problémák sokszínűségében rejlő ígéretet – nem tudott eltávolodni attól a költői magatartástól, amely az igazságot nem a társadalmi valóságban és az emberi közösségekben keresi, hanem egyéni, „intellektuális” úton, a tudatban lejátszódó folyamatok felől közelít hozzá.

A harmadik kötetéről írt kritikák legnagyobb hányada azonban egy ettől eltérő kritikusi hangon szólal meg, általános tendenciának tekinthető a költő írói érdemeinek kiemelése. Mezei András a döbönt értetlenség hangján kérdez rá arra, hogy miért ismerik olyan kevesen a költő életművét, s elutasítva a(z irodalom)politika és a kevés publikáció esetleges befolyásoló szerepét e lírai életmű „közegellenállásáról” számol be, hogy kritikája végén aztán visszavonja eredeti állítását. Rónay László is „nagy költészet”-nek nevezi Nemes Nagy líráját, s hozzákapcsolja a „tárgyi, anyagi, elemi líra” sokféleképpen interpretált kategóriájához, kiemelve e költészetnek egyúttal „mitoszkerosó” jellegét is.³⁶ Rónay György hangsúlyozza, hogy Nemes Nagy számára „a líra az objektivitás és a ráció eszköze”, és a recepcióban később is meghatározó „közöttség”-tapasztalat felől közelíti meg az egyes verseket. A korábbi kötetekre csak annyiban utalnak vissza, hogy egyfelől jelezzék: Nemes Nagy már indulásakor „kész” költőként érkezett az irodalmi nyilvánosságba, s ennél fogva mindvégig kérdéses volt, hogy milyen irányba tud továbbfejlődni költészete, másfelől pedig, hogy az egyes kötetek megjelenése között eltelt időtartam nagyságára felhívják a figyelmet. A két aspektust általában összekapcsolják a költő minőségeszményével, és a versekben tematizált „súlyos teherrel”, bizonyos létfilozófiai kérdésekkel való állandó küzdelemmel. További jellemzője ezeknek a kritikáknak, hogy az értelmezés részévé teszik azt a fogalmi keretet, amelyre Nemes Nagy saját költészete kapcsán az egyes interjúbeszélgetésekben, verselemzésekben és esszékben támaszkodott. Ennek egyik legalapvetőbb példája a „névtelen”-re való hivatkozás, amely egy olyasfajta érzelem-, illetve élményanyagot jelent, amelynek a vers által történő megnevezése a költő feladata.³⁷ Ez a fajta megközelítési mód az életmű értelmezését tekintve a recepciótörténet során később is mindvégig alapvető, ám sokszor kevésbé reflektált elemzési stratégia lesz.

Olyan kritikák is születtek ugyanakkor, amelyek a *Napfordulót* a már publikált kötetek kontextusában vizsgálják, és vázolnak fel egy átfogó narratívát a Nemes Nagy-lírában végbemenő szemléleti-poétikai változások kapcsán, noha megoszlik a vélekedés azzal kapcsolatban, hogy a harmadik kötet mennyiben jelent valódi fordulatot a költő pályáján. Töb- 43
ben is amellett foglalnak állást, hogy a cím által implikált gyökeres átalakulás helyett inkább arról van szó, hogy bizonyos, e költészetben már meglévő tendenciák erősödtek fel. Solymos Ida a nyelvi megformálás „puritán” eszközhasználatára kapcsán kiemeli a nominális stílus egyre meghatározóbb jelenlétét, s jelzi, hogy a „minimálisra csökkentett informatív anyag” is a versbeszéd fokozottan enigmatikussá válásáért felelős, ami összekapcsolható egyúttal a szigorú formai fegyelemmel, amely lehetővé teszi bizonyos képi anyagok és kulturális jelentések sűrítését.³⁸ Bányai János, aki Roland Barthes-ra hivatkozva a verset mint „strukturális tevékenységet” közelíti meg, három vonásban foglalja össze Nemes Nagy Ágnes költői világát („zárt világkép”, „rideg architektúra”, „belső mozdulatlanság”), s ő is amellett érvel, hogy ezek a vonások nem hoznak szemléleti változást e költészetben, csupán egyre koncentráltabbá válik jelenlétük, kidolgozottabbá poétikai működésük. Az alanyi költészet hagyományától eltávolodó „személytelen” beszédmódot az „eltárgyasodás”, illetve a tárgyak fetiszizálódásának történelmi-társadalmi folyamatával hozza összefüggésbe, amellyel szemben Nemes Nagy költészete nem az én rendteremtő pozícióját választja költői „megoldásként”, hanem az azzal való azonosulást. Ebben a megközelítésben tehát e lírai életműben fokozódik a „zárttság” és a „mozdulatlanság”, de egyfajta ellenálló költői gesztust jelent a kötött forma „terrorától” való szabadulás.³⁹

Vajda Endre a képzőművészet felől közelít a Nemes Nagy-líra felé, s elsősorban a látás, a látvány és a láttatás szerepének felerősödése mellett érvel. Az ő esetében már lehet egyfajta fordulat regisztrálásáról beszélni, elemzését ugyanis azzal zárja, hogy Nemes Nagy romantikus korszaka mintegy lezárult, s utat nyitott a mágikus realizmusnak.⁴⁰ Ez utóbbi – az életmű recepciójában kifejezetten szokatlan – állítást elsősorban az Ekhnáton-ciklus, illetve az angyaloknak a kötetbe való beemelése teszi számára indokolttá. Jól körülhatárolható szemléleti fordulatról egyedül Taxner-Tóth Ernő beszél. Írásában egyfelől a marxista kritika felől olvassa az eddig megjelent három kötet verseit, s az azok alapján rekonstruált világnézetnek a marxista történelemfilozófiához és emberszemlélethez való viszonya tölt be számottevő szerepet a végső értékelésben, másfelől azonban már megjelenik egy elhatárolódás a korábbi évtizedek irodalompolitikai működésétől, s egyfajta történelmi és szemléleti távlatból beszél a „fordulat évéről”, amely bizonyos

költők számára a szocialista realizmus szempontrendszerének való kényszerű megfelelést hozta el, más költők számára azonban az irodalmi életből való kiszorulást. A *Száravillám* című kötetet ennek megfelelően „egy költői pálya megroppanásának drámájaként” olvassa, amely egy olyan befelé forduló költői magatartást eredményezett, amely nem egyeztethető össze a világot alakítani képes „közösségi ember” szocialista ideáljával. Ehhez képest jelent számára pozitív változást a harmadik kötet, amelyben egy „keservesen megkínlódott új világnézet formálódik”, s a világhoz való viszony rendezése szempontjából jelképesnek tekinti Ekhnáton alakjának beemelését, akihez a „rend” és a „teremtés” mozzanatai kapcsolódnak, amelyek révén bizonyos marxista történések forradalmár figurának tartják.⁴¹ Noha ezt az újfajta irányt még mindig nem tartja megfelelőnek egy szocialista jellegű költészet megalapozásához, jelzi, hogy nem osztja Kabdebó Lóránt aggodalmait a költő „magányával” kapcsolatban.

Az első magyar irodalomtörténeti kézikönyv, amely átfogó jelleggel ír Nemes Nagy Ágnes költészetéről, kivételnek számít abban az értelemben, hogy egyfelől még a költő életében, 1986-ban jelent meg, másfelől pedig csupán az 1945 és 1975 közötti lírai termést dolgozza fel, s a *Között* (1981) és *A Föld emlékei* (1986) című kötetek ebből adódóan már kiszorulnak a vizsgálódás köréből.⁴² A Béládi Miklós szerkesztette kötet vonatkozó fejezetének előszavát a szerkesztő maga írta, s a korszak jellemző poétikai tendenciáinak felvázolásához a nemzedéki elvet érvényesíti, amit azzal a Lukácsy Sándorhoz kötött megkötéssel fogalmaz újra, miszerint a költőket magatartásuk, vagyis a népi demokráciához való viszonyuk alapján kell csoportosítani.⁴³ Az *Újhold* köréről szóló fejezet előszavában Rónay László e nemzedéket Pilinszky nyomán a háború kollektív tapasztalatából származtatja, amely értelmezésében egyaránt meghatározta a pályakezdők világnézetét és költői programját is.⁴⁴ A Nemes Nagy-összefoglalót író Pomogáts Béla ugyancsak a háború tapasztalatából kiindulva értelmezi a költő addigi életművét, s az első két kötetre úgy tekint, mint a „rettegés és a kiábrándulás emlékképeivel való küzdelem” nyelvi dokumentumaira, a háborúban átélt élmények és tapasztalatok feldolgozási közegére.⁴⁵ A tapasztalat személyességére hivatkozva eltávolítja Nemes Nagy költészetét bármiféle konkrét filozófiai irányzattól – különösen az egzisztencializmustól –, s egy olyan narratívát vázol fel e líra kapcsán, miszerint az az állandó küzdelemtől halad a megbékélés felé. Értelmezésében ezzel hozható összefüggésbe, hogy a későbbiek során Nemes Nagy eltávolodik a „konkrét élménytől és képstruktúrától” a látomás és a mítosz felé, s az elemek elrendezése, illetve az egyes versekben végbemenő metaforikus mozgások jutnak kiemelt szerephez.⁴⁶ Lényeges számára a költő saját önértelmezése, értelmezői és esszéírói munkássága, s nem elhanyagolható az a szempont sem, hogy a költő mellett Vas István és Rónay György válik számára

hivatkozási alappá. A háborúra mint a költő világnézetét alapvetően meghatározó tapasztalatra való hivatkozás, az egzisztencializmustól való eltávolítás és az „elvontság” fogalmának valamifajta pozitív átértelmezése (a rendteremtés módja, a kiábrándulással való megküzdés eszköze) látens módon azonban mintha egy olyan stratégiát jelentene, amellyel „felmenthető” Nemes Nagy Ágnes költészete a hivatalos kánon felől érkező korábbi vádakkal szemben.

45

Ettől eltérő értelmezői attitűdöt képvisel Kulcsár Szabó Ernő az 1993-ban megjelent, a 20. század második felének irodalmát feldolgozó irodalomtörténeti munkájában,⁴⁷ amelynek narratíváját nyíltan a magyar irodalmi kánont és irodalmi termelést formáló hivatalos irodalompolitikával polemizálva fogalmazza meg. A hivatalos kánon térnyerésének és intézményesülésének időszakát a „megszakított folytonosság” kifejezéssel egyfajta irodalomtörténeti vákuumként tételezi, s ilyen módon mintegy az irodalmon kívülre helyezi azokat az írói megszólalásmódokat, amelyek a hivatalos kánon elvárásainak, a szocialista realizmus ideáljának megfelelően jöttek létre. A „kényszerpályán való útkeresés” egyazon módozatához kapcsolja Pilinszky és Nemes Nagy líráját, mindkettőt a „személytelenítés és hermetizmus” cím alá sorolja. Szemléletében mindez a klasszikus modernség szubjektum- és nyelvszemléletének átalakulását jelenti, s ezzel párhuzamosan a szó poétikai szerepének felerősödésével hangsúlyosabbá válnak a „jelentésképzés nyelvhasználati szempontjai”. Értelmezésében Pilinszky-nél a statikus szövegalkotásmód kerül előtérbe, míg „Nemes Nagy Ágnes költészete a tárgyias hermetizmusnak egy dinamikusabb, a vers textuális »vitalitását« is kiaknázó változatát teremtette meg”.⁴⁸ Mindezzel együtt az általa formált Nemes Nagy-kép sok szempontból rokoniható a korábbi recepció bizonyos elemeivel. A korai köteteket ő is a háborúban megnyilvánuló válságtapasztalathoz köti, s ezzel kapcsolja össze egyfelől az egyes versekben megmutatkozó feszültséget az érzékleti anyag és az „intellektuális stilizáltság”, illetve a klasszikus hagyományokból építkező nyelvi megformáltság között, másfelől pedig a költői rendteremtés igényét. A *Napforduló* (1967) és *A lovak és az angyalok* (1967) című kötetek jelentik értelmezésében azt a fordulatot, amelynek során a személytelenítés végbemegy, s a világszemlélet „nyelvi magatartássá” válásával egyre inkább a nyelvi-poétikai megalkotottságra kerül a hangsúly. Ilyen módon nem is igazán a hivatalos kánon szempontrendszerét tükröző kritikák megállapításainak mond ellent, hanem azzal az irodalompolitikai működéssel helyezkedik szembe, amely az irodalom egy meghatározott fejlődési vonalába avatkozik bele, mintegy ellehetetlenítve annak „természetes” haladási irányát. A recepcióban korábban is felmerülő jelzők („elvont”, „tárgyias”) átkeretezésével

Új Forrás 2021/7 – Kolozsi Blanka: A zártság metaforái
Nemes Nagy Ágnes korai kötetének recepciótörténeti áttekintése

és azoknak a klasszikus modernségből a későmodernségbe átvezető költészeti tradícióhoz való kapcsolásával válik tehát Nemes Nagy költészete egy alternatív kánon kiemelt részévé.

46 Az életműről az első átfogó és rendszerező monográfiát Schein Gábor készítette, amely több szempontból is kapcsolódik Kulcsár Szabó Ernő koncepciójához.⁴⁹ Egyfelől Schein számára is meghatározó viszonyítási pontot jelent a Kulcsár Szabó-elemzésben ugyancsak idézett Heidegger filozófiája, másfelől pedig ő maga is a hermetizmushoz köti Nemes Nagy líráját. Schein írása ugyanakkor tartalmaz egy vázlatos áttekintést a hermetizmus fogalmáról, a hermetikus jelhasználatról és a hozzá kötődő költészeti hagyományról.⁵⁰ Ebben megjegyzi, hogy eleve csupán hipotetikus értelemben gondolható el ez a kategória, amely elsősorban egy nyelvszemléletet foglal magában: az e hagyományhoz tartozó műalkotások számára a nyelv nem a valóságot kettőzi meg egyfajta tükrözéssel, hanem – a platonikus kettősségek felfüggesztésével – maga is valóságnak, illetve valóságképző elemnek tekinthető. Schein Nemes Nagy-értésének alapját az képezi, hogy e költészetben egyszerre fedezi fel a karteziánus nyelvszemlélet jelenlétét és a fenomenológiai irányultságot, s monográfiájának elsődleges állítása, hogy az életmű előrehaladásával ezen második aspektus erősödik fel, amely éppen a már említett hermetizmushoz is köthető belátásból adódik. Értelmezésében tehát a versek nyelvi megalkotottságában nem megy végbe gyökeres változás, csupán bizonyos, Nemes Nagy költészetében már az induláskor meglévő elemek erősödnek fel, miközben a lírai életmű nyelv- és világszemléletét tekintve már lehet beszélni fordulatról, a karteziánus szemlélettől némiképp elszakadva az irodalmi szövegnek mint valóságelemnek a tételezéséről, s ezáltal a metaforikus nyelvi mozgások reflektált előtérbe kerüléséről.

Nagyon hasonló megállapításokat fogalmaz meg két évtizeddel későbbi monográfiájában Z. Urbán Péter,⁵¹ azzal a számottevő különbséggel, hogy elhatárolódik az életmű fenomenológiai megközelítésétől. Számára Nemes Nagy lírája az önreflexivitás mozzanata felől közelíthető meg, s ebben az értelmezésben a verseknek az önmaguk nyelvi megalkotottságát, fiktív voltát és nyelviségét feltáró jellege válik hangsúlyossá, s az életművet jellemző formai, beszédmód- és műfajbéli sokszínűséget is ez az alapvető tényező köti össze. Meghatározó tendenciának tartja, hogy az életmű alakulása során fokozódik e költészet önreflexív jellege, a vers mint nyelvi történet önmaga metaforikus nyelvi működését is reflektálttá teszi, egyre nagyobb mértékben építve a szavakban történetileg felhalmozott különböző jelentésrétegekre. A Petőfi Irodalmi Múzeumban megrendezett 2016-os konferencia anyagából összeállított tanulmánykötet,⁵² valamint a költő születésének 100. évfordulója alkalmából az *Irodalmi Magazin* által szervezett konferencia

előadásai⁵³ alapján látható, hogy a recepciótörténet e legújabb szakaszában elsősorban a *Napforduló* és az azt követő kötetek kerültek az irodalomtudományos érdeklődés középpontjába. Kiemelt szerephez jutottak egyfelől a prózaversek,⁵⁴ másfelől pedig – Ferencz Győző kritikai kiadásának köszönhetően – azok a versek, amelyek a költő életében, illetve az általa összeállított verseskötetekben nem jelentek meg. További érdeklődés övezi ezen kívül Nemes Nagy esszéírói munkásságát és levelezését, költészetének külföldi fogadtatását, valamint a költő gyermekverseit, s a kortárs irodalomtudományi mezőben népszerűnek tekinthető poszthumán, antropocén és biopoétikai megközelítések számára is alapvető viszonyítási pontot jelent Nemes Nagy lírája.⁵⁵ A korai kötetek kevésbé állnak az újabb kutatások homlokterében, az általam említett eseményeken egyedül Bartal Mária foglalkozott az életmű korai darabjaival, azt vizsgálva egyfelől, hogy mi különbözteti meg egymástól a megjelent és a korábban kiadatlan verseket, másfelől pedig, hogy e költészet későbbi alakulásának ismeretében hogyan lehet viszonyulni a korai darabokhoz.⁵⁶

A költő első verseskötetének 1946-os megjelenése óta eltelt évtizedek alatt jelentősen átalakult az irodalmi nyilvánosság tere, s az azt meghatározó diszkurzív tér átrendeződésével nem csupán az irodalomtudományos, illetve -kritikai beszédmód változott meg, hanem az az elméleti és módszertani keret is, amely az egymást követő korszakokban befogadhatóvá tette Nemes Nagy Ágnes költészetét. *A Kettős világban* és a *Százavillám* című kötetek recepciótörténetének áttekintése egyfelől érzékelhetővé tette, hogy miképpen változott meg az az érték- és szempontrendszer, amelynek mentén az életmű korai szakasza a különböző pozícióból megszólaló befogadók számára megítélhetővé és irodalomtörténeti értelemben is elhelyezhetővé vált, másfelől pedig arra is valamelyest rálátás nyílt, hogy a befogadástörténet bizonyos szakaszaiban mennyire jellemző az értelmezői pluralitás. A fogalmi meghatározások és értékelő minősítések sokfélesége mellett mindig meghatározó maradt a különböző kettősségek és ellentétpárok közti feszültség regisztrálása, valamint a vallomásos alanyi költészet hagyományától való eltérés jelzése. Fontos változást jelent azonban, hogy a recepció későbbi szakaszában már kevésbé jellemző a pszichologizáló jelentéstulajdonítás, ehelyett a nyelvi történésekre és annak önreflexivitására helyeződik a hangsúly, s a korai költészetben is megjelenő ismeretelméleti, gondolati és érzelmi kifejezéseket metaforikusan kezdik olvasni.

Az általam vizsgált kritikák és irodalomtörténeti munkák retorikai működését és fogalomhasználatát összeköti, hogy jellemzéseikben valamiképpen a Nemes Nagy-lírában észlelt „zártságot” kívánják megfogalmazni.

Ez bizonyos esetekben egy költői magatartás megnyilvánulásaként, mint „magány” vagy „elefántcsont-költészet” értelmeződik, máskor az eltárgyasodással szükségszerűen együtt járó „mozdulatlanságot” és „dermedtséget”
48 jelenti, irodalomtörténeti keretbe illesztve pedig az „elszemélytele-
nedés”, a „hermetizmus” vagy éppen az „önreflexió” fogalmaival írható le. Abból adódóan azonban, hogy az egyes szerzők milyen beszédhelyzetből szólalnak meg és milyen erővonalak jellemzik nem csupán az irodalmi nyilvánosság terét, hanem a szélesebb társadalmi diskurzust is, alapvetően módosul az, hogy milyen helyiértékkel rendelkezik az adott diskurzív térben elhangzó megállapítás és értéktulajdonítás. A jelenleg „érvényben lévő” Nemes Nagy Ágnes-képet ilyen értelemben is több tényező határozza meg, s noha írásomban ennek a szüntelen mozgásban lévő folyamatnak csupán egy részleges és vázlatos áttekintését tudtam nyújtani, az mindenesetre érzékelhetővé vált, hogy a recepciótörténetet nem csupán vagy legalábbis nem önmagukban a már megjelent és a jövőben megjelenő szövegek alakítják, hanem a mindennek kontextust adó szélesebb társadalmi és irodalmi tér, a maga intézményrendszerével és korhoz, elméleti iskolákhoz vagy éppen politikai célokhoz és világnézetekhez kötött elvárásaival.

¹ Erről részletesebben lásd: STANDEISKY Éva, *Az írók és a hatalom*, Bp., 1956-os Intézet, 1996, 23, 99–120. Kihagyás vagy hallgatás alatt elsősorban az önálló, jelenleg az életmű gerincének tartott kötetek publikálásának ellehetetlenítését értem. Buda Attila az életmű kiadástartó történetét rendszerezve a szünetet az 1949 és 1955 közti időszakra teszi, előbbi dátum egy, a *Csillag* vonatkozó évfolyamában való megjelenésre utal, utóbbi pedig a *Vigília* versközlésére. Lásd.: BUDA Attila, „*mint a macska, mely ugrása közben / a levegőben megbotol*”: *Nemes Nagy Ágnes verseinek kiadástartó története, 1935–1942, 1943–1986 [1995–2009] = Leírás és értelmezés: Újholdas szerzők a hagyománnyá válás közben*, szerk. BUDA Attila, NEMESKÉRI LUCA, PATAKY ADRIENN, Bp., Ráció, 2016, 70.

² Ehhez lásd: PALKÓ GÁBOR, *A modern líra „kikülönüléséről”*: *Nemes Nagy Ágnes költészete mint irritációforrás = „folyékony szobor vagy szilárd szökőkút”: Tanulmányok Nemes Nagy Ágnesről és más újholdasokról*, szerk. BUDA Attila, PALKÓ GÁBOR, PATAKY ADRIENN, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 2017, 142–157.

³ Lásd például: SOMLYÓ György, *Nemes Nagy Ágnes: Kettős világban = Erkölcs és rémület között: In memoriam Nemes Nagy Ágnes*, szerk. DOMOKOS MÁTYÁS, LENGYEL BALÁZS, Bp., Nap, 2004, 181–185. (A kötet tartalomjegyzéke az *Újhold* egy 1947-es számát jelöli meg az írás eredeti előfordulási helyeként.); SÖTÉR István, *Gyűrűk: Tanulmányok a XX. századról*, Bp., Szépirodalmi, 1980, 76.; VAS István, *Kettős világban*, *Magyarok, 1947/2*, 153–155.; VIDOR Miklós, *Kettős világban*, *Vigília, 1947/4*, 254–255.

⁴ Lásd például: CSORBA Győző, *Kettős világban*, *Sorsunk, 1947/2*, 127–128.; OROSZ László, *Nemes Nagy Ágnes: Kettős világban*, *Válasz, 1947/1*, 489–490.; VARGA Imre, *Nemes Nagy Ágnes: Kettős világban*, *Puszták Népe, 1947/2*, 147–148.

⁵ Vö. CSORBA, *i. m.*, 127.

⁶ SOMLYÓ, *i. m.*, 185.

⁷ VIDOR, *i. m.*, 255.

⁸ SÖTÉR, *i. m.*, 76.

⁹ Mivel a 2012-ben Térey János által elindított vita nem kapcsolódik szorosan Nemes Nagy első két kötetének recepciótörténeti vizsgálatához, a vitát a későbbiekben sem elemzem. Említését az a szándék indokolja, hogy jelezzem e befogadási mód kritikátlan továbbélését. A vita előzményeinek, résztvevőinek és alakulásának ismertetését és összefoglalását lásd: PALKÓ, *i. m.*, 142–148.

¹⁰ Lásd: SÖTÉR, *i. m.*, 76.; VIDOR, *i. m.*, 254.

¹¹ CSORBA, *i. m.*, 128.

¹² VARGA, *i. m.*, 147–148.

¹³ VARGHA Kálmán, *Tanítványok és életlátók: A fiatalok költészetéről*, Magyarok, 1948/10, 644–651.; KESZI Imre, *Fiatal írók: Hiányos seregszemle*, Szabad Nép, 1949. január 9., 11.; KOLOZSVÁRI Grandpierre Emil, *Új magyar költészetért*, Magyarok, 1949/1, 1–13.

¹⁴ A szocialista realizmus koncepciójának fokozatos térnyeréséről, kultúrpolitikai tényezővé válásáról részletesen lásd: SCHEIBNER Tamás, *A magyar irodalomtudomány szovjetizálása: A szocialista realista kritika és intézményei 1945–1953*, Bp., Ráció, 2014, 97–142.

¹⁵ VARGA, *i. m.*, 148. A „halandzsza”-költészet kategóriája később Kolozsvári írásában is visszatér, elsősorban Weöres Sándor költészete kapcsán, de ide sorolja Nemes Nagy Ágnes *Tavas felé* című versét is. Az érthetlenség vádjá elsősorban arra vonatkozik, hogy olyan nyelvet teremtenek általa a költők, amely lehetetlenné teszi az egész közösség megszólítását, leszűkítve ezáltal a potenciális befogadók körét egyedül a szerzőre. Vö.: KOLOZSVÁRI, *i. m.*, 5.

¹⁶ VARGA, *i. m.*, 148.

¹⁷ Vö. OROSZ, *i. m.*, 489.

¹⁸ *Uo.*, 490.

¹⁹ KOLOZSVÁRI, *i. m.*, 1. A szerző jelzi ugyanakkor, hogy a maga korában ez a fajta költői magatartás indokolt volt, a történelmi helyzet megváltozásából adódóan azonban a jelen számára nem több üres póznál.

²⁰ *Uo.*, 1–4.

²¹ KESZI, *i. m.*, 11.

²² A verset Keszi Imre tanulmánya mellett hasonló kontextusban idézi Kabdebó Lóránt az 1967-es *Napforduló* kötetet elemző és értékelő kritikájában: KABDEBÓ Lóránt, *Nemes Nagy Ágnes: Napforduló*, Új Írás, 1968/7, 120–122.

²³ VARGHA, *i. m.*, 646.

²⁴ Ezzel a retorikai elmozdítással a szerző ráadásul mintha éppen a szocialista realizmus eszményét számonkérő kritikák bevett olvasásmódjához kapcsolódna: „De aggódva és nyugtalanul nézzük egy jeles költő verseit, ha a jelképek és a valóságnak primerebb tükrözésű ábrái majdnem csupa introvertált óráról, elhúzódó, idegenné zárkózott kételyről és bizalmatlanságról vallanak. Mennyire kitágulhatna ez a költészet, [...] ha a költő fogékonnyabbá fejlődne az iránt, ami körülveszi, ha tévedések és kudarok mögött rálátna az élet új távlatait nyitogató nagy-nagy erőfeszítésekre is!” KARDOS László, *Nemes Nagy Ágnes: Szárazvillám*, Kortárs, 1957/2, 316.

²⁵ *Uo.*, 316.

²⁶ SÍK Csaba, *Nemes Nagy Ágnes: Szárazvillám*, Irodalomtörténet, 1958/2, 305.

²⁷ *Uo.*, 307.

²⁸ Már a korábbi kötet recepciójában is visszatérő fogalom. Orosz László például éppen a kellő őszinteséget, az egyéni költői arc megrajzolását hiányolja a kötetből, ez tenné lehetővé ugyanis az olvasó számára is az azonosulást. Vö. OROSZ, *i. m.*, 489–490.

²⁹ Ennek hasonló megfogalmazása olvasható Hajdú Ferenc recenziójában is: „Van eset – éppen az ilyen társadalomban van eset – amikor magának a társadalomnak kell megfognia a költő kezét, megértetni vele, hogy az elmúlás csak az egyén végzete. Tovább él, el nem múlhat a költő, aki együtt jár társaival, a mindennapok emberével.” HAJDÚ Ferenc, *Szárazvillám: Nemes Nagy Ágnes versei*, Élet és Irodalom, 1958/35, 9. (A kiemelés tőlem származik. – K. B.) Ebben az idézetben a társadalomszülő, költő-gyerek analógia magában foglalja a költő alakjának látványos infantilizálását is.

³⁰ Vö.: „az ablaktalan, kettős falú cella, hová önmagát zárta a világ zaja, a történelem sodra elől, nemcsak őt rejti el, hanem verseit is. Nemcsak a világ zaja nem hatol be hozzá – az ő hangja sem hatol át a magaalkotta elefántcsonttorony hangszigetelőjén”. *Uo.*

³¹ RÓNAVY György, *Nemes Nagy Ágnes: Szárazvillám* = R. Gy., *Olvasás közben*, Bp., Magvető, 1971, 396–398. A folyóiratban megjelent írás eredetileg nem tartalmazza a szerző nevét, a kritika *Az olvasó naplója* című rovatban jelenik meg névtelenül. Az 1971-ben kiadott gyűjteményes kötet teszi egyértelművé a szerző kiletét.

³² Lásd például: KABDEBÓ, *i. m.*, 122.; SIMON Zoltán, *Nemes Nagy Ágnes: Napforduló*, Alföld, 1968/4, 95–96. S itt említhető Alföldy Jenőnek a későbbi, de időben ehhez az időszakhoz köthető *A lovak és az angyalok* című 1969-es Nemes Nagy-kötetről írt kritikája is: ALFÖLDY Jenő, *Megfagyott szökökútak*, Élet és Irodalom, 1969/25, 6. Másfajta értéktételeket fejez ki ugyan, de hasonló logikára épül Taxner-Tóth Ernő kritikája is: TAXNER-TÓTH Ernő, *Jegyzetek Nemes Nagy Ágnes költészetéről*, Jelenkor, 1968/11, 1057–1062.

50

³³ Lásd például: MEZEI András, *A meghódított élet: Nemes Nagy Ágnes: Napforduló*, Napjaink, 1969/4, 10. RÓNAY György, *Nemes Nagy Ágnes: Napforduló* = R. Gy., *Olvasás közben*, *i. m.*, 399–403.; RÓNAY László, *Nemes Nagy Ágnes: Napforduló*, Tiszatáj, 1968/1, 73–74.; VAJDA Endre, *Nemes Nagy Ágnes*, Látóhatár, 1969/9–10, 913–921.

³⁴ Lásd például: BÁNYAI János, *A költészet helyzetei, II. A forma mint gesztus*, Híd, 1968/1, 23–30.; SOLYMOS Ida, *Szobrok és istenek*, Életünk, 1968/1, 141–144.; VAJDA, *i. m.*; illetve a végső értéktételeben érvényre juttatott, a hivatalos kánon szempontrendszerét tükröző értékelői attitűd mellett ide sorolható: TAXNER-TÓTH, *i. m.*

³⁵ KABDEBÓ, *i. m.*, 121.

³⁶ A Nemes Nagy-recepcióban visszatérő fogalmak és irodalomelméleti kategóriák eltérő értelmezéséről és használatáról lásd: Z. URBÁN Péter, *Az önreflexió mintázatai Nemes Nagy Ágnes költészetében*, Bp., Ráció, 2015, 11–30.

³⁷ Hivatkozik rá többek között: BÁNYAI, *i. m.*, 29.; TAXNER-TÓTH, *i. m.*, 1059–1060.; VAJDA, *i. m.*, 917. Vö.: NEMES NAGY Ágnes, *Metszetek: Esszék, tanulmányok*, Bp., Magvető, 1982, 53–59, 183–188.; NEMES NAGY Ágnes, *Összegyűjtött interjúk és beszélgetések: A gyufaskatulyától Prométheuszig*, szerk. NEMESKÉRI Luca, LÉNÁRT Tamás, Jelenkor, 2019, 235–239.

³⁸ Vö. SOLYMOS, *i. m.*, 143–144.

³⁹ BÁNYAI, *i. m.*, 27–30.

⁴⁰ VAJDA, *i. m.*, 919–920.

⁴¹ TAXNER-TÓTH, *i. m.*, 1061.

⁴² Lásd: *A magyar irodalom története 1945–1975*, VIII, szerk. BÉLÁDI Miklós, Bp., Akadémiai, 1986.

⁴³ *Uo.*, 23–24.

⁴⁴ *Uo.*, 563–564.

⁴⁵ *Uo.*, 604.

⁴⁶ Vö. *Uo.*, 609–611.

⁴⁷ KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A magyar irodalom története 1945–1991*, Bp., Argumentum, 1993.

⁴⁸ *Uo.*, 61.

⁴⁹ SCHEIN Gábor, *Poétikai kísérlet az Újhold költészetében*, Bp., Univeritas, 1998.

⁵⁰ *Uo.*, 229–244.

⁵¹ Z. URBÁN, *i. m.*

⁵² Lásd: „*folyékony szobor vagy szilárd szökökút*”, *i. m.*

⁵³ A konferencia előadásanyaga a folyóirat 2022-es első lapszámában olvasható.

⁵⁴ Ehhez lásd továbbá: LENGYEL Valéria, *Elfordított látóhatár: A poétikai tér Nemes Nagy Ágnes költészetében*, Bp., L'Harmattan, 2015. Az Újhold folyóirat körével, működésével és utókorával foglalkozó tanulmánykötet maga is több ilyen irányú tanulmánynak ad helyet: *Tárguló körök: Tanulmányok, dokumentumok az Újholdról és utókoráról*, szerk. BUDA Attila, Bp., Ráció, 2014, 44–73.

⁵⁵ Lásd például: BORDÁS Máté, *A pályaudvar alatt: Nemes Nagy Ágnes és az antropocén*, Prae, 2021/1, 116–129.; MEZEI Gábor, *Az organikus nyelvi megmutakozása Nemes Nagy Ágnes verseiben: A légzés példája*, Alföld, 2022/2, 75–84.; PATAKY Adrienn, *Antropomorf és dendroid organizmusok Szabó Lőrinc és Nemes Nagy Ágnes verseiben*, Alföld, 2018/12, 69–73.

⁵⁶ Vö. BARTAL Mária, *A mozdulat poétikája: Nemes Nagy Ágnes Hasonlat és Lázár című költeményeiről = „folyékony szobor vagy szilárd szökökút”, i. m.*, 198–215.